

Болбас, В. С. Хрысціянская этыка як найважнейшая крыніца фарміравання этыка-педагагічнай думкі Беларусі / В. С. Болбас // Хрысціянства ў гістарычным лёсе беларускага народа : зборнік навуковых артыкулаў : у 2 ч. / Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Установа адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы». – Гродна : ГрДУ імя Я. Купалы, 2009. – Ч. 2. – С. 213–219.

УДК 37.01(476):17

В.С. Болбас, Мазыр, УА МДПУ імя І.П. Шамякіна
**ХРЫСЦІЯНСКАЯ ЭТЫКА ЯК НАЙВАЖНЕЙШАЯ
КРЫНІЦА ФАРМІРАВАННЯ ЭТЫКА-ПЕДАГАГІЧНАЙ ДУМКІ
БЕЛАРУСІ**

Рэлігія і мараль утвараюць два магутныя пласты духоўнай культуры. Маральны патэнцыял хрысціянства з яго верай у перамогу добра і справядлівасці сфарміраваў многія правілы і нормы зямнога суіснавання людзей. Пачынаючы з глыбокай старажытнасці, хрысціянская этыка выпрацоўвала маральныя каштоўнасці, якія вызначалі шматлікія бакі жыцця, у тым ліку, і пытанні выхавання.

У язычніцкі перыяд ва ўсходніх славян існавала пэўная сістэма правіл супольнага жыцця, якая насіла прадпісальны характар і была цесна звязана з абраднасцю, з шанаваннем звышнатуральных сіл. Практычна для ўсіх і кожнага былі ўстаноўлены досыць строгія рамкі паводзін шляхам разнастайных табу і забарон. Ужо ў гэты час нашымі продкамі выпрацоўваюцца адпаведныя формы паводзін, у межах якіх індывід мог рабіць самастойныя ўчынкі, але з досыць падрабязнай рэгламентацыяй сваіх дзеянняў. Падобныя прадпісанні ўтваралі, як іх цяпер называюць, першасныя асновы маральнасці. Сярод найважнейшых з іх – забарона забойстваў, шанаванне багоў, бацькоў, старэйшых, захаванне традыцый і г.д. На многія з іх абапіраецца і хрысціянская этыка. Менавіта апора на каштоўнасці духоўнай культуры народа дапамагла хрысціянству ў асноўным негвалтоўна распаўсюдзіцца на ўсходнеславянскіх землях. Усё гэта дае падставы сцвярджаць, што пісьменнасць, летапісанне, асвета і педагагічная думка ўсходніх славян маюць сваю ўласную аснову, а хрысціянства надало істотны дынамізм развіццю гэтых працэсаў і прынесла з сабой новыя элементы, якія прыжыліся дзякуючы адпаведнаму ўзроўню развіцця матэрыяльнай і духоўнай культуры нашых продкаў.

Поспех распаўсюджвання хрысціянскіх ідэй на беларускіх землях быў настолькі значным, што ўжо ў XII ст. тут з'яўляюцца такія магутныя духоўныя постаці, як Еўфрасіння Полацкая, Кірыл Тураўскі, Клімент Смаляціч і інш. Іх уплыў на развіццё айчынных ідэй маральна-духоўнага выхавання быў выключны. Увогуле нельга не пагадзіцца з думкай, што само хрысціянства як аснова сярэдневяковага светапогляду і ідэалогіі “было па сваёй сутнасці менавіта “педагагічным” рухам, пэўнай маральна-рэлігійнай школай чалавецтва” [1, с. 233].

У адрозненні ад язычніцкай рэлігіі, якая ў аснове была натуралістычнай, хрысціянства ўзнікла як рэлігія чалавека. У падмурак светапоглядных уяўленняў хрысціянства быў пакладзены прынцып духоўна-маральнай каштоўнасці чалавека і пастаянная скіраванасць да агульнага добра. Два вымярэнні чалавека (душа і цела) дапаўняюцца трэцім – “дух” (духоўнасць) – прыналежнасць да боскага праз веру. Згодна з хрысціянскім веравучэннем падмуркам грамадскага ўладкавання павінна стаць высокамаральнае жыццё. Дамінантай паводзін чалавека, мэтай яго выхавання з’яўляецца маральнасць.

На думку У.М. Конана, менавіта ў перыяд ранняга хрысціянства тэарэтычна афармляюцца наступныя прынцыпы ўладкавання грамадскага супольнага жыцця: “а) усведамленне духоўнай свабоды як істотнай якасці чалавека, што адрознівае яго ад усіх іншых форм зямнога жыцця; б) апеляцыя да маральнай прыроды чалавека, да яго сумлення як вышэйшаму крытэрыю адносін паміж людзьмі; в) выпрацоўка паняцця чалавека як вышэйшай каштоўнасці, якая не залежыць ад яго нацыянальнай і сацыяльнай прыналежнасці” [2, с. 7].

Паводле хрысціянскіх уяўленняў чалавек ад нараджэння нясе на сабе цяжар першароднага граха, але ў яго ёсць адзіны шлях да ўратавання – маральнае ўдасканаленне. Важнейшым зыходным пунктам хрысціянскай этыкі з’яўляецца сцвярджэнне, што кожны чалавек можа радыкальна “змяніць сваю сутнасць”. Зыходзячы з таго, што кожны індывід мае магчымасць не толькі выправіць дрэннае, а і палепшыць прыродна добрае, маральна-этычныя ідэі напаяўняюцца духам аптымізму.

Асноўная мэта хрысціянскай этыкі – дасягненне ўсеагульнага добра – магла ажыццявіцца толькі праз дабрачыннасць. Была распрацавана сістэма маральна-духоўных каштоўнасцей і Богачалавек вылучаўся ў якасці яе ўвасаблення. Дзякуючы такой арыентацыі на маральны абсалют, які натуральна ўспрымаецца чалавецтвам, хрысціянская этыка самым рашучым чынам уплывала на фарміраванне ідэй маральнага выхавання ў грамадстве. У яе ўяўленні быць чалавекам – гэта значыць жыць па заветах Ісуса Хрыста. Праблема выхавання добра ці скіравання выхаванняў да добра становіцца галоўнай і асноўнай праблемай выхавання наогул.

Важна адзначыць, што ў адрозненні ад язычніцкага перыяду, калі паняцце добра, маральнасці цалкам і поўнасцю вызначалася інтарэсамі канкрэтнай людскай супольнасці, хрысціянская этыка акцэнтуюе ўвагу на ўзвышэнні кожнага чалавека. Маральныя заветы хрысціянства звернуты, перш за ўсё, да ўнутранага свету індывіда, да яго сумлення. Нават абмежавальны характар маральных норм уяўляе сабой, у першую чаргу, устанавленне межаў уласных дум, помыслаў дзеянняў і ўчынкаў. Адносіны да іншых – гэта перш-наперш адносіны да самога сябе.

Хрысціянская любоў аб'яўляла поўную забарону на помсту, якая ўладарыла ў язычніцтве. Нават злыя думкі лічыліся грахоўнымі. Гэта быў прынцыпова новы падыход у арганізацыі супольнага жыцця і грамадскіх адносін. З любові выводзяцца такія якасці, як пакорлівасць, непраціўленне злу гвалтам, добразычлівасць, міласцінасць, гасціннасць і інш. Больш таго, чалавечыя якасці, якія грунтуюцца на любові істотна адрозніваюцца ад іншых, нават знешне падобных. Так, напрыклад, даследчыкі падкрэсліваюць, што трэба бачыць розніцу “паміж пакорлівасцю дзеля любові і пакорлівасцю дзеля ўласнага выратавання” [3, с. 20]. Пакорлівасць многімі трактуецца як праява баязлівасці, нерашучасці, бяздзейнасці. Але гэта зусім не так. На час свайго зараджэння хрысціянства мела на мэце радыкальна змяніць існаваўшую рэчаіснасць. Хрысціянскае веравучэнне заклікала да цяплення не дзеля таго, каб прыстасавацца да несправядлівасці, не дзеля таго, каб схіліцца перад злом, а каб “сваёй пакорлівасцю ўтаймаваць сканцэнтраванае па хрысціянскіх паняццях у чалавечай гордасці сусветнае зло, перамагчы яго маральна, духоўна” [3, с. 29]. Любоў бачылася галоўным інструментам ачышчэння грамадства ад злосці і нянавісці.

Хрысціянская этыка прапануе новае разуменне справядлівасці, якая павінна ляжаць у аснове грамадскіх адносін. У дахрысціянскай рэлігіі паняцце справядлівасці ўключала ў сябе прынцып эквівалентнасці дзеяння і дзеяння ў адказ, іншымі словамі, справядлівасць мела месца тады, калі за дабро плацяць раўназначным дабром, за зло – злом. Новая мараль будавалася на прынцыпова новых падыходах. Высокамаральны чалавек павінен рабіць дабро без усялякай думкі пра нейкую адплату за гэта.

Арыентацыя на новыя маральна-духоўныя каштоўнасці абумовіла рашучую змену мэт выхавання. У адрозненні ад выхаваўчых мэт іншых ідэалагічных плыняў і натуралістычнай этыкі, якія імкнуліся ўдасканаліць чалавека ў межах яго ўласных магчымасцей і здольнасцей, хрысціянства ставіць задачу радыкальна змяніць саму чалавечую сутнасць. Такія ўстаноўкі хрысціянскай этыкі стваралі маральны ідэал і для тых, хто імкнецца да яго цалкам, і для тых, хто хоча пазбавіцца ад асобных заганяў і набыць тыя або іншыя дабрачыннасці. З пункту гледжання хрысціянскай маралі чалавек з'яўляецца вобразам божым, а ў якасці маральнага ідэала выступае Ісус Хрыстос. Трэба прызнаць, што ідэал хрысціянства на многія стагоддзі вызначыў маральны ідэал педагагічнай думкі многіх народаў, у тым ліку і беларускага. Наогул хрысціянства дало пачатак усталяванню універсалізму маральных патрабаванняў на аснове ўласнай дактрыны, што істотна адбілася на развіцці тэорыі маральнага выхавання. Па сутнасці фарміравалася новая мараль, ядром якой з'яўлялася духоўна-маральная самакаштоўнасць чалавека і ідэя агульнага дабра, як перадумова існавання грамадства і яднання людзей. Дабро і абавязак утваралі падмурак змястоўнага нападнення тэорыі і практыкі маральнага выхавання.

Найважнейшай асаблівасцю хрысціянскага выхавання быў яго наднацыянальны, агульначалавечы характар. Практычна ўпершыню ў гісторыі чалавецтва ставіліся аднолькавыя задачы маральнага ўдасканалвання абодвух палоў – мужчынскага і жаночага. Хрысціянства дало ступень святасці шлюбу, сям'я становіцца найважнейшай сацыяльнай ячэйкай грамадства. У адрозненні ад ветхазаветнай сям'і, дзе панаваў суровы патрыярхат з неабмежаванай уладай гаспадара, хрысціянская будуюцца на падмурку любові, узаемнай дапамогі, адноснай роўнасці і свабоды ўсіх членаў сям'і. Значна ўзрастае роля сям'і ў выхаванні дзяцей. Прынцыпова новае становішча ў гэтым працэсе займае жанчына, якая карыстаецца правамі жонкі і маці. Асноўным прынцыпам сямейнага выхавання Свяшчэннае пісанне аб'яўляе павагу да бацькоў. З іншага боку бацькі павінны глядзець на дзяцей як на божы падарунак і пастаянна клапаціцца аб іх выхаванні.

Адной з асаблівасцей хрысціянскага выхавання была яго арганізацыя з улікам свабоды выбару кожнага індывіда. Праблема свабоды волі аказала сур'ёзны ўплыў на фарміраванне тэарэтычных асноў маральнага выхавання. Згодна асноўных палажэнняў хрысціянскага веравучэння, чалавек, дзякуючы свайму свядомаму, асабістаму пачатку ў маральна-духоўным плане, валодае свабодай выбару: быць добрым ці дрэнным. Такім чынам, свабода з'яўляецца абавязковай умовай адказнасці індывіда за свае паводзіны. Кожны чалавек абавязаны імкнуцца да развіцця ў сабе рыс і якасцей боскага вобразу. І хоць гэта ў многім адбываецца пад уздзеяннем знешніх умоў і фактараў, але іх уздзеянне магчыма толькі праз уключэнне самога індывіда ў гэты працэс. Таму роля індывіда ў асабістым маральна-духоўным удасканаленні не можа быць пасіўнай. Свабода чалавека мае два ўзаемазвязаныя бакі. Па-першае, кожны чалавек можа самастойна асэнсоўваць і вызначаць свае адносіны да тых ці іншых каштоўнасцей і, па-другое, можа самастойна прымаць рашэнні і здзяйсняць адпаведныя ўчынкі. У хрысціянстве маральна-свабодным лічыцца той чалавек, хто выкарыстоўвае свабоду волі на карысць агульнаму дабру.

Складанасць праблемы часта заключаецца ў тым, што ў рэальным жыцці не заўсёды проста можна адрозніць дабро ад зла. З дапамогай пэўных ведаў, на аснове жыццёвага вопыту чалавек павінен сам вызначыцца ў сваім выбары. Задача ўскладняецца тым, што ў кожнай асобнай сітуацыі зло часта маскіруецца пад дабро. І калі ў якасці абсалютнага дабра можна ўказаць ідэальны ўзор паводзін, то для канкрэтных абставін даваліся досыць акрэсленыя арыенціры, не столькі дабра, колькі таго, што не з'яўляецца добром, чаго трэба пазбягаць і што яму патрэбна супрацьпастаўляць. Невыпадкова, што шэраг амаральных рыс, якасцей і адпаведных дзеянняў адносіцца да грахоўных. Сярод іх:

гардыня, насілле, крадзеж, хлусня, паклёп, зайздрасць, гнеў, распушта, сквапнасць, неміласэрнасць і інш.

Хрысціянская этыка вучыць, што не заўсёды дабрадзеіная свядомасць увасабляецца ў дабрадзеіных справах. Сапраўды высокамаральным чалавекам можа быць той, у каго кожны элемент маральнай свядомасці з'яўляецца асновай адпаведных учынкаў, а з іншага боку, кожны дабрадзеіны ўчынак з'яўляецца вынікам сукупнай духоўнай вартасці асобы. Іншымі словамі, сама вера, маральнасць чалавека павінны мець дзейнасны характар. Дзеля ўратавання недастаткова аднаго аскетычнага прытрымлівання заветаў Хрыста, на першае месца вылучаецца грамадская значнасць, менавіта, дзеянняў, учынкаў чалавека, іх выніковасць.

Такім чынам, можна з упэўненасцю сцвярджаць, што ўплыў хрысціянскай этыкі на развіццё тэарэтычных і практычных асноў маральнага выхавання на беларускіх землях у многіх адносінах меў вызначальны характар і садзейнічаў распрацоўцы і ўсталяванню агульначалавечых падыходаў пры вырашэнні праблемы маральна-духоўнага ўдасканалення асобы і грамадства. У аснову развіцця айчынай этыка-педагагічнай думкі былі закладзены наступныя прынцыпы: прыярытэтнасць маральнага выхавання ў агульным развіцці асобы, імкненне да ўсеагульнага дабра, прадстаўленне кожнаму індывіду свабоды волі, пабудова людскіх узаемаадносін на любові, талерантнасць у шырокім сэнсе слова і пераемнасць з апорай на традыцыяналізм.

Спіс літаратуры

1. Идеи эстетического воспитания: антология: в 2-х т. – М.: Искусство, 1973. – Т. I. – 408 с.
2. Идеи гуманизма в общественно-политической и философской мысли Белоруссии. – Минск: Наука и техника, 1977. – 280 с.
3. Майоров, Г.Г. Этика в средние века / Г.Г. Майоров – М.: Знание, 1986. – 64 с.